

Како је Стаљин сачувао руску ћирилицу

28. септембар 2013. Игор Греков

Руско писмо је током своје историје доживело две велике реформе. Прву је спровео Петар Велики у 18. веку, а другу бољшевици 1917. Међутим, мало ко зна да је замало била извршена још једна, много радикалнија: у раном совјетском периоду озбиљно се радило на реализацији старе идеје о превођењу руског језика (и свих других језика СССР-а) на латинично писмо.

Стаљин је ћирилизацију неруских култура Совјетског Савеза видео као део изградње моћне социјалистичке државе, што је подразумевало враћање неких норми и схватања из царског времена. Извор: РИА „Новости“.

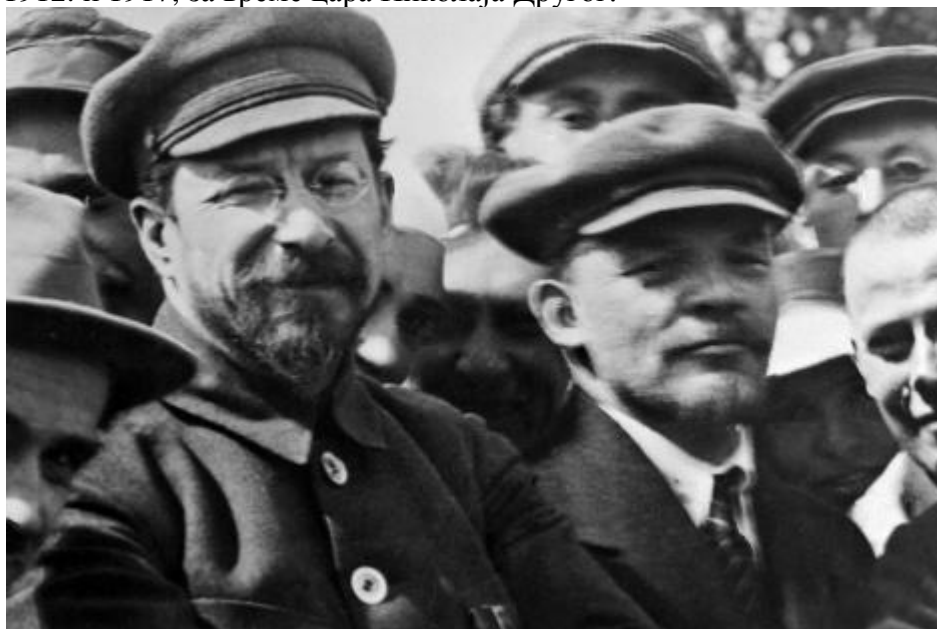
Дискусије о томе које писмо треба да се користи у руском језику почеле су још од времена када је Петар Велики уместо црквене азбуке увео такозвану грађанску ћирилицу. Многи научници западњачке оријентације сматрали су да је цар-реформатор, намеравајући да преобрази руски начин живота по угледу на европски, као крајњи циљ реформе писма имао заправо увођење латиничног писма. То се, међутим, није догодило.

Стара идеја у духу Светске револуције

Па ипак, пројекат латинизације руског језика поново је постао актуелан у годинама после Октобарске револуције 1917, јер се одлично уклапао у концепцију Владимира Лењина и Лава Троцког о стварању универзалне пролетерске културе у склопу њихових планова о светској револуцији, која је, како су они сматрали, била на помолу. По мишљењу народног комесара СССР-а за просвету Анатолија Луначарског, латинично писмо би „пролетерима свих земаља“ олакшало учење руског језика: „Сваки иоле културан човек осећао је потребу или је био свестан потребе да се неугледна предреволуцијска азбука, оптерећена свакојаким застарелим историзмима, поједностави“.

Рани бољшевици су сматрали да би латинично писмо страним пролетерима олакшало учење руског.

Лењин, ипак, није журио са увођењем латиничног писма у руски језик. „Ако ужурбано почнемо да стварамо нову азбуку или ужурбано уведемо латиницу, која ће обавезно морати да се прилагоди нашем језику, можемо направити много грешака и створити сувишно место на које ће се обрушавати критика да смо варвари, итд. Не сумњам да ће доћи време када ће руско писмо бити латинизирано, али било би непромишљено да се сада дејствује на брзу руку“, одговорио је он једном приликом Луначарском у личној преписци. Народни комесаријат за просвету на челу са Луначарским ипак је спровео велику реформу: из руске азбуке је избачено неколико слова која су процењена као сувишна (на пример, избачена су слова „ѣ“, „Ѣ“ и „Ѡ“, јер су обележавала исту фонему као „и“, „е“ и „ф“) и редукована је употреба слова „ѣ“ (оно се пре Револуције увек писало на крају речи које се завршавају на тврди сугласник). Треба, међутим, истаћи да су бољшевици у својој реформи искористили идеје припремљене још у Императорској академији наука 1904, 1912. и 1917, за време цара Николаја Другог.

Народни комесар за просвету Анатолиј Луначарски и Владимир Лењин видели су латинизацију руског језика као део ширег процеса покретања Светске револуције. Извор: РИА „Новости“.

Међутим, бољшевици и њима лојални лингвисти нису одустајали од идеје о преласку на латиницу. Совјетска власт у центру и по регионима тежила је да по том питању задобије што више присталица и зато је свим силама демонстрирала спремност да народима Русије пружи максималну слободу, па чак и слободу избора сопственог писма. Руско писмо није било добро прилагођено „покрету ока и руке савременог човека“ и као такво је проглашено за „превазиђену класну графику 18–19. века руских спахија-феудалаца и руске буржоазије“ и „графику апсолутистичког јарма, мисионарске пропаганде и великоруског национал-шовинизма“.

Било је планирано да се од руске азбуке, тог „носиоца русификације и националног јарма“ у служби „царизма и православља“, најпре избаве православни несловенски народи бивше империје, који већ имају писменост на ћирилици (на пример, Коми, Карели, итд): „Прелазак на латиницу ће коначно ослободити масе трудбеника од сваког утицаја предреволуцијских штампаних издања буржоаско-националног и верског садржаја“, каже се у записнику са заседања једне комисије за латинизацију.

Истовремено је планирано да на латиницу пређу и језици свих муслиманских народа Совјетског Савеза који користе арапско писмо (у циљу ликвидације „куранске писмености“ и „последика исламског верског образовања“), као и језици који су имали своја аутентична писма: грузијски, јерменски, калмички, бурјатски и други.

Латиница и „коренизација“

Када је 1922. завршен Руски грађански рат, у Совјетском Савезу је покренута језичка кампања огромних размера, тзв. коренизација, у оквиру које је сваком, па и најмањем народу дато право да користи свој матерњи језик у свим сферама новог социјалистичког живота.

4 чињенице о совјетској латиници

1. Пројекат латинизовања совјетских језика почео је 1921. у Азербејџанској ССР, превођењем азербејџанског језика са арапског на латинично писмо. Њему сродни турски језик прешао је на латиницу тек 1928. Од 1926. до 1927. у престоници Азербејџана Баку одржано је неколико конгреса на којима су научници турколози и други лингвисти развили унификован латинични алфавет за друге совјетске језике са арапским писмом.
2. На латиницу је било преведено 50 од 72 језика Совјетског Савеза који су у време пројекта имали писмо. Нови писани системи за језике без писма прављени су одмах на латиници.
3. Грузијски, јерменски и јидиш никада нису били ни латинизовани ни ћирилизовани, мада су пројекти за латинизацију тих језика били припремљени.
4. Неопходност латинизације белоруског и украјинског никада није истицана, вероватно зато што би латинизоване верзије тих језика биле превише сличне језику буржоаске Пољске, једном од првих и највећих непријатеља Совјетске Русије.

Стаљин је наглашавао важност учења руског језика за будућу изградњу социјализма у Совјетском Савезу.

Нова власт је издвајала огромна средства за стварање писама, речника и уџбеника, као и за обучавање наставних кадрова, јер су потпуну језичку аутономију добили чак и сеоски совјети, најмање територијалне јединице (са 500 и више становника!), услед чега се на карти Совјетског Савеза појавило мноштво чудноватих националних и језичких ентитета. Тако је, на пример, 1931. на територији Украјинске Совјетске Социјалистичке Републике поред украјинских, руских, јеврејских и других националних сеоских совјета постојало преко 100 немачких и 13 чешких, па чак и један шведски (!) сеоски совјет. У најкраћем року је створена унификована латиница за десетине народа СССР-а који нису имали своје писмо, а затим је брзо и беспоговорно увођена у употребу на локалном нивоу. Књиге, периодична издања и званични документи штампани су новим писмом.

Латиница је почетком 1930-их потпуно потиснула арапско писмо у свим муслиманским народима Совјетског Савеза, као и многа ћирилична писма несловенских народа и традиционална писма монголских народа (Калмика и Бурјата). Може се рећи да су сви ови напори имали и позитиван ефекат, и он се огледао у укидању неписмености и ширењу основног образовања међу свим народима СССР-а у најкраћем могућем року.

Руски језик као стуб изградње социјализма

Међутим, ускоро је ситуација почела врло брзо и коренито да се мења. Јосиф Стаљин је постајао све утицајнији у партијским круговима и убрзо је сва власт била у његовим рукама. Он је имао своје виђење развоја совјетске државе. Оно се разликовало како од става самог Лењина као вође Револуције, тако и од ставова каснијих „левих“ Стаљинових опонената, Лава Троцког, Лава Каменјева и Григорија Зиновјева. Стаљин је био далеко мање одушевљен идејом ланчане светске револуције. Он је сматрао да је далеко реалније створити моћну социјалистичку државу на територији бивше империје и, по могућству, у њеним ранијим границама.

Стога је логично што у Совјетском Савезу од почетка 1930-их постепено почиње делимична рестаурација многих појава, норми и друштвених односа из доба царске Русије, и што су многе револуционарне новотарије проглашене за „левичарско претеривање“ и „троцкистичку линију“. Осим тога, светска криза је диктирала своје услове: требало је смањити издатке непрекидних реформи и огромне трошкове издавања рехабилитованог наслеђа и нових совјетских класика на новом писму.

Почетком 1940-их од пројекта превођења језика народа СССР-а на латиницу остале су само латиничне писаће машине, направљене у великим количинама у Казању. Извор: Alamy / Legion Media.

Комисија за прелазак на латиницу на челу са професором Николајем Јаковљевом припремила је у јануару 1930. три финална пројекта латинизације руског језика, за коју се у време народног комесара за просвету Луначарског (1917–1929) сматрало да је неизбежна. Међутим, Политбиро на челу са Стаљином категорично је одбацио те пројекте и забранио да се убудуће напори и средства троше на такве подухвате. За многе је та одлука била крајње неочекивана. У неколико јавних наступа током каснијих година Стаљин је наглашавао важност учења руског језика за будућу изградњу социјализма у Совјетском Савезу, а од 1936. је почело масовно враћање латинизираних језика на ћирилицу са циљем да језици и народи Совјетског Савеза постану што ближи руској култури. За латинична писма је речено да „не одговарају духу времена“ или да су чак „саботерска“.

Свуда је брзо укинута разграната језичка аутономија која је тако бујно цветала у раном СССР-у, уступајући место „рехабилитованом“ руском језику, а 13. марта 1938. издат је указ Централог комитета Свесавезне комунистичке партије (бољшевика) „О обавезном учењу руског језика у школама националних република и области“. Они интелектуалци у народима СССР-а који су се успротивили „ћирилизацији“ и јачању улоге руског језика били су изложени репресијама.

„Величанствени руски језик“

Процес подизања значаја руског језика и народа у Стаљиново време тек је „хватао залет“ 1930-их, да би у годинама Другог светског рата за све грађане Совјетског Савеза знање руског језика постало нешто што се апсолутно подразумева.

По завршетку рата 1945. издата је чувена књига академика В. В. Виноградова „Велики руски језик“, у којој аутор у аутентичном духу публициста царског периода истиче да „сви схватају колико је руски језик величанствен и моћан. То схватање се урезало дубоко у свест свих народа и целог човечанства“.

Руски језик крајем 1940-их добија сасвим нови значај у свету, какав није имао у читавој својој историји: он постаје један од радних језика УН, а затим и радни језик СЕВ-а и обавезан страни језик у школама и на универзитетима свих социјалистичких земаља.